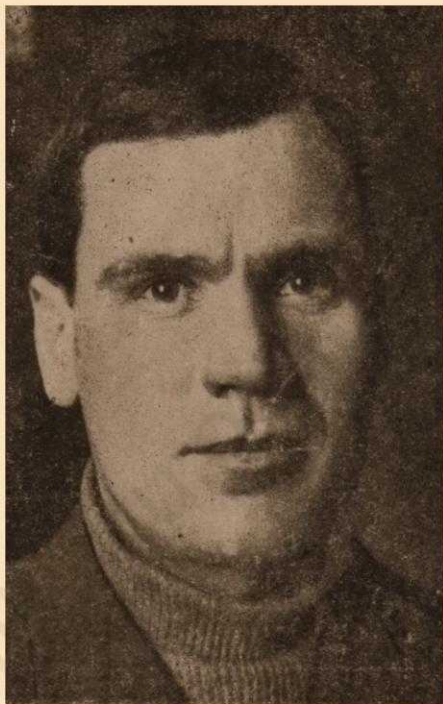

РШ16(2-410)
К Ш1-87

В. Ш Т А Н Г Е Й

О Д И Н Д Е Н Ъ

РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр РШБ(2-4к); Ш-57 инв. № 2625649Автор Зитинский ВНазва Сучасне дено, вшодинакня.Місце, рік видання [X.], 1933.Кіль-ть стор. 28, [1]с.

-/- окр. листів _____

-/- ілюстрацій _____

-/- карт _____

-/- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Копія неч _____

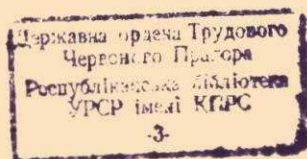
10 X. 2002. 7/с. 15-

БІБЛІОТЕКА
РАДЯНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
№ 7

В. ШТАНГЕЙ

О Д И Н
Д Е Н Ь

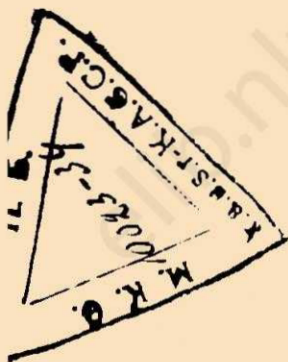
ОПОВІДАННЯ

„РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА“ • 1933

Бібліографічний опис цього видання зміщено в „Літописі українського друку“
„Картасовому репертуарі“ та інших показниках Української книжкової палати.

Редактор *Н. Рибак*
Тех ерівня *А. Карабут*

Видання № 28. Головліг № 4045. 7-Х 1933. Замовлення № 526. Тираж 20,000.
1 арк 62X94₂. Передано до складан. 2.XI-33 р. Підписано до друку 2/XII-33 р.
Надрук. в лаборат. Українського Навчально-Поліграфічного Комбінату.

ОДИН ДЕНЬ

1

Степан Добридень стояв край своєї ниви й любовно одлюсував хвилі важкоколосого жита, що вранішнім вітром гвало їх на його суху засмоктану постать...

Його нива м'єжувала з колективним ланом. Степанова по цей бік кінця — до шляху, а колективний лан по той бік кінця — до лісу, тільки Степанова нива була майже зовсім непоміжною латкою проти величезного бронзового масиву колективного жита, що гойдзвся плавкими перекатами від вітру. Колективський лан зайняв пів степу. Озимина вродила колос у колос — дорідна, чиста й густа. Але не згіршою була озимина й у Степана. Він не ледачий господар і любить коло землі ходити. Жито сіяв чистосортне, крицьке і на ранньому чорному, виробленому та м'якому, як пух, парові. На весні, коли жито викинуло сивий колос, сполов, повіривавши будяки, лепчицю, горобильник, випадково висіяну чи падаличну пшеницю та ніжні сині волошки. За врожай Степан не турбувався. Якщо нічого не поколошкає, то півтори десятини дасть, принаймні, триста пудів. Так що нехай колективці не задаються, що, мовляв, у нас он який урожай, що ми, мовляв, не те, що ви. Степан знає й без колективу: робитимеш, то й матимеш. Вио-

реш упору, пар обробив як слід, так посієш, так і вродить. А він не летар, ні. Ог і вродило. Правда, таких, як він, мало в селі. Їдучи з лєвади чи йдучи на сіножать, йому доводилося бачити врожаї в інших господарів-одноосібників. У багатьох із них житечко чи пшеничка вродили миршаві. Вони засмічені, бо то ж чи полінувалися, чи просто не захотіли виполоти... Сіялося ж чужими руками, найнятою худобою та позиченим на відріток насінням. Проти таких колективці можуть задаватися та вихвалитися. Їкні лани обважніли дорідним житом та пшеницею,— найкращий агітатор за колектив... Але Степанові й так добре... Жити можна буде й без колективу. Пригадав ненароком, які сварки за колектив мав цієї весни в жінкою Яриною, скільки словесних важких боїв витримав, і зітхнув. Минулося! Яриша більше за колектив не нагадувала і, здається, помирилася в тим, що можна й треба самим господарювати. А то ж, бувало, що день, то нова сварка. Ярина за колектив, Степан проти колективу. Як сидить дома — спокійно, а як пішла на село, так і починається гризня. Доходило до того, хоч розводься. Раз навіть дурнем назвала.

— Ти,— каже,— дурний, темний бовдуре, ні чорта не повімавш... Коли сам не вмієш читати газети, то хоч слухав би, як інші читають, тоді янав би правду, не йшов би на повідку в куркулів.

— Доволі, що ти в мене грамотна та газетки читаєш — цвікнув тоді Степан Ярині.— Польва з того мені велика!.. Тільки розвореніє сімейної живні. Щоб були обое дурними, неграмотними, то й жили б, як люди, а так, через грамотну жінку, хоч хати цурайся.

Степанові далеко видвіліся поля, і він бачив, як на своїх нивках, немов жучки, поровлазилися люди. Жнива тільки но починалися, і тому степ не рясів ще подукіпками. Місцями озни-

мина була веленкуватою й глянкою, через те люди не квапилися з жнивками: на степ виходили білими ранками і працювали на нивах аж до вечора.

Постоявши хвилин п'ять у житі, Степан пішов до воза. Ярина ладнала дітям затишок. Ранок був теплий та росняний, і Степан вмокрів, заким вибрався.

— Ну, ходім, Ярино, починать жнива, — сказав віп, наблизившись до воза.

— Іди, я зараз, — відповіла Ярина.

2

Побралися Степан в Яриною десять років тому. За цей час Ярина родила Степанові аж шестеро дітей, та живими валилися тільки тров. Пилипко мав сім років, Ксеся — балухата дівчинка — п'ять, а Ангін, непосидячий і вертлявий хлопчик — три, але це не все — Ярина знову ходила вагітною.

3

Уговтавши дітей, Ярина врешті пішла жати. Степан устиг уже нажати кілька снопів та накласти нев'язаних жмень на два снопи. Жито стояло, як очерет. Воно лягало гнучким муром за пітром донизу. Степан, перегнувшись удвоє, плазував попід цей мур і спритно серпом підбирав, стебло до стебла, пашню — думка була: вижзть жито на серпи, щоб околот мати гарний. Серп не жав, а палив, і в ранковій тиші чулося бадьоре потріскування спілого жита та тихий шелест насталеного серпа.

Важка й марудна то була робота — наодинці збирати врожай. Сьогорічні жита зовсім не радували Ярину, як колись. Дівкою а потім молодницею, скоро побралися, вона залюбки на урок зв'язувала за день десятину ярового, жала по півтори, по дві копи, але тепер — ці. З літами обважчала. Важка надмірна

праця поволі висмоктала снагу. І хоч любов залишилася, та не хватало сили. Сьогодні, як і колись, виїхали от житиувати, а радості ніякої. Своя нива, а братися не хотілося, немов чужа вона.

Ярина ходила вагітною на дев'ятому місяці і через те почувала себе ще й не зовсім здоровою. Ноги їй опухли, а живіт був великий і важкий. Боялась, щоб хоч близнят не родити, бо чим же ти їх годуватимеш? Часом крадькома брала в хвилини роздуму свої обвислі, як дві вим'яті торбинки, сірі й плямуваті груди і пробувала видавити молоко. Але молока не було. Брунатну пяпку кропила бліда, як слюза, водичка. Груди не наляля молока. А в животі дитинча бешкетувало, кидаючись, як риба. Чула, як усередині щось переверталось й буцалося. І дивно! Ярина не почувала від того приємності й материній ласки, бо знала: в їх родині зайвий рот, зайвий клопіт, а крім того, шість породінь в болях і муках усякі глибокі й шанобливі материні почуття притупили. Як хотілося колись їй першої дитини, як раділи обоє, коли зайшлося на перше, вдавалося, світ тоді б із глибокої радості пригорнула, а от минули роки і минула матерня любов... Діти ставали тягарем. І часом Ярина заздрила тим, хто дітей не мав. Степан же, замість пожаліти, дорікав їй та лаявся:

— Чорт його знав й де вони в тебе беруться,— казав кожного разу, як вона повнішала.

— Від духа святого,— пробувала жартома відповідати...

І так рік-у-рік.

Ярина, підтикавшись, жала. Вона мала волоті руки. Серп в її руках бігав, немов жива якась істота, хутко й проворно, жмевю брала велику і по чоловічому на всі п'ять пальців. Жати було добре. Пашня не пррестигла. Стебло м'яке, податливе й чисте, без берізки. Скільки захопиш, стільки й уріжеш. Жали

мовчки. Степан бачив, в якою важкою натугою давалася Ярині її ота проворність і, щоб полегшити роботу, допомагав їй в'язати та снопи зволікати. Заким сонце підбилося зза обр'ю, вони густо накидали, як підсвічників, чимало снопів, але вжали мало. „Доведеться, мабуть, на косу пустити“, — подумав із сумом Степан, оглядаючи ниву й жінку. „А ще коли захоче жінка оце на початку жнив розсипатися, тоді пропав“ — вирішив він.

На себе він мало надіявся. Працівник з нього проворний, але не кріпкий, і довго ним не паробишся. Занедужав жінка, кого знайдеш? Ненароком знову глянув на Ярину. Жінка сиділа на снопі й відпочивала, обгираючи спітніле обличчя, уся обважвіла, широка й неповоротна. Чомусь Степанові стало не по собі. У грудях під ложечкою нараз щось вазмоктало, і занило серце. Він підійшов до Ярини й став.

— Може вже поспідаємо? — спитав Степан.

Ярина повернулася до нього стомленим обличчям.

— Нехай хоч до копи дождемо.

Степан сів поруч, закурив і, не дивлячись на Ярину, співчутливо нараз спитав:

— Тобі важко?

— А думавш, легко?

Він помовчав. Сказати на своє виправдання нічого не було. Пожаліти б жінку, а як?

— І от заговорила Ярина:

— Будеш ти сам дожинати це жито, бо, чую я, що з мене в ці жнива не жиець... А самому тобі важко буде і вродить вродило, тільки до пуття чи доведемо. Припече сонце, і почне жито сипатись, бо це ж крицьке жито, а там пора до пшениці братися, а трохи згодом і ячмінь поспіє.

Говорила жінка не з злості правду, а як досвідчена госпо-

дня; проте слова її, такі вірні, важко гнітили Степана. Він сердився.

— Яюсь воно буде, — намагаючись бути спокійним, промовив Степан.

— Не яюсь, а погано буде.

Степан помовчав

— Після сніданку коситиму, — нараз промовив рішуче він. — Коситиму на степу, а тим часом ти потроху підбиратимеш... За два-три дні виву впораємо, — пояснив Степан.

— Про мене — давай спробуємо на косу, — байдуже відповіла Ярина. І це ще більше розпалювало Степана, але щоб не заходити в гостру розмову, що могла б перейти в сварку (а він цього не хотів), Степан змовчав, ватамувавши в собі невдоволення й обурення.

День мав бути погожий. Сонце спило росу... Пашня висохла й нашорстилася. Верхом гонами ганяв вітер, здіймаючи горби золотого шумовиння, і Степанові, коли нагинався донизу, здавалося, що над ним вирує й шумить повінь...

Розмова з Яриною та те скрутне становище, що в ньому, очевидно, незабаром вони опиняться, не давали йому спокою. Палив серпом дорідні стебла жита, а з думки не сходило і, як клепаком, гатило в голову одне — погано буде самому жнивувати. І подумав: хоч би родичі які поганенькі були, а то ні в нього, ні в жінки... Через гони загомоніли люди, багачко людей. Підвівся й озирнув степ.

— Колективці, бач, як жнуть, — промовила байдуже Ярина, що стояла за кілька кроків од нього і крутила перевесло. Сказано, як і взагалі, просто й звичайно. Степанові ж чомусь жінчині слова докором здалися...

Глянув на колективський лан і не міг одвести очей. По ланові ходили жнивварки. За ними в'їзали в'язальники — чоло-

віки, жінки, парубки й дівки, бригадами... А попід лісом стояли вози і палахкотіло багаття...

— Тоже мені хазяї... Колись так і в пана робили... Нахазяїнуеш отак... — сказав Степан сам до себе, але так, щоб і жінка чула.

— Та вже краще за нас... Не дивись, що ти виїхав ще вдо-світа. Машина — не серп і не коса... — відказала Ярина, не спускаючи очей з колективного лану.

А тимчасом бригадири скінчили далі розміряти лан і подали знак. Люди на лану заметушилися. З кожної старої бригади вийшли косарі і пішли прокошувати дорогу для жниварок, за косарями рушили в'язальниці. Крайня бригада пустила жниварку, за нею середня, і житня шумовиння степу нараз про-різало нове, сталеве чекотання машин. Врізавшись у високу хвильну пашню, жниварка без упину плазувала, вимажуючи, немов казковий птах, червоними крилами... А на них дивилися сотні очей самотніх господарів, що повитикалися головами із своїх смужок, як ті ховрашки. На колективському лану бадьора робота і веселі перегуки, а в одинаків сувора й глибока мовчанка.

— Ходімо свідати, а то ще очі видивиш. — сказав Степан, незадоволений в того, що Ярина ввесь час простояла, ні разу не торкнувшись серпом до жита.

— Не бійся...

4

А в цей час на возі стояв із Автоном та Кесею Пилипко і запаленим цікавістю до чудної машини зором дивився теж на колективний лан.

— Тату! — загукав Пилипко з воза, побачивши батька, що йшов свідати, — я піду туди.

— Куди?

— А туди, до комуни, — і хлопчик рукою показав на колективний лан.

Сиди отам. Можеш і в воза дивитися.

Хлопець похнюпився й принишк.

За Пилипка заступилася Ярина.

— Нехай дитина піде. Тут же недалеко. Треба буде, нагукаємо, — промовила вона і, не дочекавшись дозволу від Степана, сказала хлопцеві: — Іди, тільки не барися та під жниварку не підлізь.

Пилипка як вітром знесло з воза. Радий та щасливий, він щодуху побіг межею до колективу. Менші й собі за ним кинулися. Ксеня так та хутко злізла, а Антін, попробувавши кілька разів невдало злізти, із жалем глянув на батька, на матір, подивився на пелехату Ксеню, що в цей час наздоганяла Пилипка, і заплакав.

— Ти чого реवेश? — визвірився на нього Степан, що в цей час порався біля коня.

— І я хочу до машини! — крізь сльози захлипав Антін.

— Сиди отам камінчиком, поки не набився... — Спід воза обізувалась до дитини Ярина.

— Підеш уполудень, Антоне, а зараз будемо щось добре-добре їсти... Цить, мій маленький, цить.. — говорила Ярина, висипаючи в цей час на розстелене рядно з великої торби їжу — огірки, цибулю, редьку, хліб та вузлик солі.

Дитина принишкла. Упоравшись з конем, Степан зняв із воза хлопця, посадив його під возом у холодку і сам сів. Ярина дістала з другої торбинки горщик бараболі в „мундирах“, коробку вишень і все це також поставила на рядні. Степан, здавалося, зовсім не звертав уваги на свіданок, але проте чомусь на душі ставало важко...

Прикра жінчина вагітність, жінчині недвозначні натяки ні їйню безсилість та сусідство колективу вкрай псували настрої.

— Була б хоч кислого молока десь дістала або яєць зварила — невадоволено буркнув Степан, обчищаючи велику соковиту редьку.

— А хто тепер дасть того молока? У всіх жива, не тільки в тебе...

— А яєць чому не зварила?

— Було б курей не їсти, як утік із колективу.

— Щоб тобою вже черви наїлися, — спалахнув, як сірник, розтравлений Степан. Він довше не міг стримуватися і тяжко залався, хоч знав, що жінка має рацію доікати йому, що йому немає виправдання за боягузтво перед колективізацією на весні.

— Чого б я так лютував? — знизала плечима Ярина, — сам же винен, а когось лавш.

Степан поклав редьку і важко подивився на Ярину.

— Доки ти мене мучитимеш?

— Ніхто тебе не мучить, — тихо відповіла Ярина.

— От чорта маю!

— Не вимагай того, чого немає, — знову спокійно відказала Ярина. Але Степан не міг заспокоїтися. Ним немов що конозило. Більше ж усього дратувало спокійне поводження жінки.

— От і роби з такими харчами!

— І робитимеш, бо кращого не маємо. Сам добре знаєш.

Далі свідали мовчки. Їли зразу редьку, огорки та барболю. Редька була гірка й тверда, і Степан, що не мав половини зубів у роті, ледве першожував її, ковчяючи щелепами, немов старий, поганий кінь. І в душі кляв сам себе та так: життя їжа лягала важким намулом на шлунок, живіт роздувався від страви, але голод усе таки почувався. Здавалося, що, якби хоч

кочок сала, яєць або кисле молоко, зразу б і сили набрався. А так і багато з'їв, а діла чорт-ма. Від роботи запальної зранку починало сікти в спині і боліло в суглобах рук та ніг. Радість, що з нею їхав сьогодні зранку на поле жнивувати, пропала, і на серце налягає сум і злість... „А все жінка винна. Немає того, щоб чоловікові догодить, а тільки злить та дорікає колективом“, — думає собі Степан, докінчуючи снідати. Вряди-годи виркав іспід лоба покмуро на жінку. Ярина сама мало їла, а все в дитиною вовтузилась. Вона любовно тикала хлопчикові в руку обібраний і посолений огірок, давала бараболю, хліб. Здавалося, їй зовсім було байдуже до Степана та до його сердіння. Великого терпцю треба мати і непідробленої любові, щоб отак самовіддано слугувати дітям... І Степан нараз смирився. До серця прийшла жалість і покора, а гнів недавній до й дівсь.

— Чого не їси, Ярино? — лагідно спитав у жінки.

— Уже наїлася.

— Що ж ти їла? Півтори бараболини?

— З мене й того буде.

5

Під кінець свіданку повернулися Пилипко та Ксеня. Вони були раді, що побували коло машини, і захоплені з того, на що надивилися.

Бігши до себе, мали намір усе розповісти татові й мамі. Радощам їхнім та захопленню не було краю, але, побачивши сумну матір та сердитого батька, осіклися. Стика підійшовши до воза, мовчки сіли на рядні.

Діти мало що торопали у взаєминах батька і матері, але, побачивши невеселих батьків, вирішили в дитячій голові, що їх хтось образив, хтось зробив їм погане.

— Бачив, Пилипе, машину? — спитала Ярина хлопця, щоб цим порушити важку й гнітючу мовчанку.

— А бачив,— відповів хлопець і глянув на батька, що мовчки, насупившись, сидів і лигав, кидаючи майстерно в рот бубка за бубкою, вишні. Материне запитання оживило хлопця, і він заговорив. Йому ж так хотілося похвалитися!

— Він навіть і на сідалі їздив,— промовила Ксеня,— їйбо! Хлопець пояснив:

— Дядько Klim узяли мене: „Іди, кажуть, синашу, та хоч покатавсь на колективній жияварці“... А чого ми не в колективі? — раптом змінюючи розмову, запитав хлопець.

— Спитайся в батька,— відказала Ярина.

— Тату, чому?

Степана немов хто батогом по голому тілі стьобнув. Він із докором, зніяковілий від такого запитання малого сина, глянув на жінку, потім на хлопця. Що це вони, змовилися чи що?

Відповіді Пилипко не дістав. Ярина, щоб зам'яти недоречну при синові розмову, почала Пилипкові та Ксені сніданок давати.

— Їжте та глядіть дітей, бо ми підемо жати,— промовила вона, підсуваючи їм редьку, огірки й бараболю.

— Я їсти не хочу. Нас у колективі нагодували,— сказав Пилипко.

Хлопцеві знову захотілося похвалитися, але він не насмілювався. Батько такий сердитий, то ще щоб не одлупив... Але таки не витримав і похвалився, що вони їли в колективців кашу молочну й хліб білий.

— У них там під лісом і кухня. Дід Потап та баба Мокриша за куховарів...— устряла в розмову Ксеня.

— Там усі їхні вози стоять і кухня там...— перебиваючи сестричку, заговорив Пилипко.— Між возами шатра із ряден і хлаг червоний на возі... А як посадили мене дядько Klim на

сідало до себе та її питають: „Що батько роблять?“— „А жнуть, кажу, з мамою“.— „І діти з вами?“— питають.— „Атож“— кажу їм.— „Скажи батькам, хай до дитських ясел вас оддадуть, чого вам по стерні отут лааяти... та ноги колоти?“

Але докінчити Пилипко не встиг. Хотів він іще багато нового й цікавого розповісти, та батькові чомусь терпець увірвався, і він роздратовано перебив синове оповідання.

— Чи ти замовкнеш? Краще он біжи та за Антоном доглянь.

6

Після сніданку Степан косив. Він таки кинув жати серпом. Напочатку робота горіла, і йому за іграшки було пройти першу ручку в гони. але вже друга, третя далися взнаки. На половині другої раптом осіла в п'ятці нога, і він, не помітивши, трохи був не порвав грабків, а на третій таки вламав їх і повинен був згаяти добру годину, заким полагодив. Крім того, від безперервної натуги боліло в пораненому боці. Звичайно, настроїй йому підупадав, а тут ще отой колектив. Працював Степан уперто, завзято: пройде ручку і, вертаючись, ще й Ярині допоможе покоса вбрати. Він, здавалося, не звертав уваги на те, що робилося в колективців, але кожного разу мимоволі — коли ставав чи косу мантачити, чи закурити — зір по злодійському заскакував на колективний лан. Там робота кипіла. Стрекотали без упину жнивarki, щораз більше оголюючи степ. Від постатей, що їх ото заняли бригади зранку, тільки смуги залишилися, і полукіпки росли з казковою швидкістю. Степанові видно було все. Спостережливе око його ловило щоразу нові й нові полукіпки. „Мя по снопу, а вони по полукіпку“ — мимохить подумав, але тут же виправдався: „ми ж удвох, а вони гуртом і з машиною... Жнивarka і по шістнадцятеро чоловіка на жнивarkу“. Оглянувся назад. Снопів багатенько і ва ними, а вбрали мало.

За весь час тільки плішню невеличку вигризли... Упіймав себе на таких провокаційних думках, розгнівався сам на себе, сплюнув і ще завзятіше взявся до коси.

Намагався роботою заглушити свої думки і настирливо бадьоре стрекотання жниварок, що вже зовсім близько були від Степанової ниви. Але недовго вистачило йому злого запалу. Вже на четвертій ручці втомився і сів закурити... Боліли руки. Нсгя й спина були немов не свої... Жінка теж сиділа. І здалося Степанові, що то не вони — Степан і Ярина, жінка й чоловік, які разом пройшли битими шляхами життєву путь, — сидять, а якісь птахи великі, дурні й утомлені. На це плесо зжатога жита сіли, нагогошилися й куняють. Не було в них ні приємних ритмів, ні порад.. А тут під боком жниварки стрекочуть, колективці перегукуються. У них бадьора, радісна й шпарка робота. Нараз Степан схопився на ноги, кинув об землю мантачкою і, не глянувши на здивовану Ярину, що весь час спостерігала чоловіка, пішов до воза...

Сонце котилося майже над головами і немилосердно пекло. Степом не ходив уже вітер, і нікому було вже остуджувати розпалене від роботи та спеки тіло. Ярина почувала себе не гаразд. Утома щораз більше налягала на руки та ноги, а мале в животі так сильно тіпалося, що вона примушена була щоразу сидати й чекати, заким заспокоїться.

7

Уполудень з колективського лану до них прийшов Клім, увесь запрошений і в мазуті.

— Відпочиваємо?

— Як бачиш, — неприємно відповів Степан. Клім сів, підмостивши собі купку переїдів з воза, і вииняв кисет.

— Закурюй колективського.

Степан нехотя підвівся. Від тютюву він не відмовиться.

Клим — давній приятель Степанів, ще з дитинства, і сусіда колишній. Вони разом пастишили, по економіях ходили на заробітки, разом парубкували і навіть разом кохали Ярину. Клим був дебелий і некрасивий парубок. Його боялися парубки і не любили дівчата. Та проте не падав духом, коли Ярина йому відмовила й одружилася з Степаном; він найшов у другому селі вдову і собі одружився. Степан проти Клима був маленьким, жвавим і гарненьким, немов дівчинка, парубком. Не дивно, що Ярина з двох вибрала тоді собі Степана за пару. Роки та робота їх зрівняли, і хто зна, кого б тепер витруджена Ярина вибрала за пару — чи Степана, сухого, нервового й замохнатілого, непоміркованого, чи Клима, який у своїх мужніх літах, здоровий, міцний, веселий, став гарним.

Клим у колективі от уже третій рік. Він кинув своє обійстя і перейшов у колективну хату. А Степан одинцем залишився. Йому хотілося самому господарювати — і господарював. Клим напочатку пробував умовити його, не допомогло, і кинув. Вони не ворогували, але й товаришування вже було їхнє не таке тепле, приятне та щире.

— А ви щось мало сьогодні того... нажнивували? — припалюючи цигарку, промовив Клим. — Зовсім мало... — І прищуливши око, додав: — Ви це як, на дві машини вирішили: жінка на серп, а ти на косу?

— Як умієм, так і пієм.

— Звичайно, всякий по своєму з ума сходить.

Степан не найшов, що відповісти, і змовчав Климові.

Під вогнем у холодку спали діти, а коло них, прикрившись хустинною, лежала боком Ярина. Коли прийшов Клим, вона не підвелася і зарав спостерігала обох чоловіків.

Степан сидів похмурий, ваклопотаний і есрдитий, восереджено кури́в і на слова був скупий, небалакучий. Кожне Климове слово його мучило і вражало до того, що лице йому нервово пересмикувалося. Кли́м же був спо́кійніший і впевнений.

— І довго ти думаєш отак хазяїнувати?— по кваліній мовчанці запитав Кли́м.

— Доки хазяїнуватиметься.

— Все одно хазяїном не станеш. Годі! Не ті часи.

— Ну вже ж і на панщину совєцьку не згоден.

Кли́м докірливо похигав головою. Ярина бачила, як у Климових очах проскочили насмішкуваті вогники. Їй соромно стало за чоловіка.

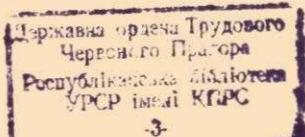
— Гай, гай, Степане! Ти хоч би жінку та дітей пожалів,— сказав він, кивнувши головою на Ярину.— Нехай ми в своїх батьків малями радощів не знали, то хоч дітям своїм не будьмо ворогами. Ну нащо ти їх із собою на поле тягнеш? Щоб пеклися на цій жарюці та ноги кололи на стерні? Хіба ти не можеш малого віддати до ясел, а старших на майдан? Ми твоїх дітей прийняли б, не подивилися б, що батько не колективець.

— Нехай звикають... Не панські...— бовкнув Степан.

— Або от із твоєю жінкою. Не сьогодні-завтра розсиплеться, а ти її на поле тягнеш,— казав далі Кли́м.— Їй би оце дома лежати. Вона ж мати твоїм дітям. Чи тобі байдуже? Ти собі ото матнею потрусив коло неї та й заспокоївся... От щоб хоч один раз ти поносив такого живота, як наші жінки носять, ти тоді був би кращий.

Ярина кожне слово Кли́мове всмоктувала себе, як спрагла земля воду. Їй чомусь враз стисло від жтлю еерца: бмах мимоволі стало повно сліз.

— Сам внаю, що жінці важко, але що жия пороблю? — безпорадно запитав збитий Кли́мовими доводити Степан.

— У колективі треба бути. От що... У нас усі вагітні жінки сидять удома. Ми за них робимо, колективно...

Нараз Степан розсміявся.

— Ти, Климе, що, прийшов агітувати за совєцьку власть? Я давно загітований.

Клим блиснув очима.

— Тільки хто тебе й куди загітував?

— Совєцька власть загітувала. Звісно, хто.

— Ой, боюся, що ні!

— Вона!

Клим прищулювався, і от його бородате лице округлилося. Очі заграли весело й тепло. Йому не хотілося сваритися, і тою, яким говорив він із Степаном, змінив. Степан же — велика переросла дитина, Хома цевірний...

— Ну ще закуримо по одній, та я піду. Бері! — сказав Клим, знову розв'язуючи кисет. — Сьогодні думаємо хоч половину лану вбрати.. От де робота! Любо глянути. Прийшов би та хоч подивився... Все горить. Як осельню палимо... — Він підвівся. — Порівняй свою роботу з нашою. У нас кіп чорт його зна скільки вже, а в тебе? Святе діло — машина: робить хутко, чисто й багато.. А рукам яка полегкість!

На колективному лану вже впрягали коні в жниварки. По межі ходили колективці. Лан стояв завалений скошеною пашкицею, що лежала долі он якими брилами в золотій стерні, а над ланом гомін і перестуки.

Спека вже спадала. Сонце, перейшовши південну межу, котилося на спочинок. Клим обернувся до Степана:

— Бачиш?

— Та ж бачу.

— Не я тебе загітую, не Петро, не Гилько або Денис, а сама життя, машина тебе втягне до колективу, — заговорив ла-

гідно й персконливо Клим до Степана, поклавши руку йому на рамяна...— життя сильніша за нас. Он що! Вона нас тягне й переробляє, а ти хочеш упоперек іти?

8

І аж до вечора не виходила в Степана з голови розмова з Климом. Не хотів думати, а воно якось само по собі думки лізли в голову. Розмови з жінкою не заводив, бо боявся сварки. За роботою, сам того не помічаючи, пригадав усе своє незavidне життя. Невіздане воно було, незavidно живе й зараз. Коли він ставав одпочити, то бачив, як спорилася робота в колективі. Оглядався назад, пробував заглянути наперед, але нічим себе не міг погшити. „Чому? — спало на думку. — Три ж роки тому в селі був один колективчик і жменька колективців, а сьогодні їх шість, і членами в них мало не пів села... Хіба ж ото всі вони дурні?“ Перебрав в умі, хто в колективі, а хто поза колективом. І виходило так, що ввесь актив сільський—колективці.

— Степан! — гукнула десь ізза жита Ярина. Голос у жінки був м'який і розгублений. Він обізвався і хутко пішов до неї.

Ярина лежала горілиць на розстеленому жигі. Їй було млясно. Лице, здається, ще більше поплямалося рудими плямами, а живіт випинався, великий і страшний. Нахилився над нею. У жінки очі повні сліз. Вона кусала від болю губи, намагаючись затамувати стогін. Степан усе зрозумів і пішов запрягати коня.

Їхали ступою. Ярина лягла боком уздовж воза, безвілляна будищо робити. Шиліпко сидів збоку матері і, переляканий несподіваною хворістю матері, не спускав очей з болісно скривленого материного лиця, по якому рівними струмочками точилися сльози. Степан правив конем, тримаючи на колінах у себе Ксеню та Антона. На вибоях віз гацав, і Ярина стиха постогнувала.

Уже було надвечір. Із полів рушили додому. Люди йшли і їхали, обганиючи Степанового воза.

Стримуючи коня, Степан думав важку думу... Думки тривожні й надокучливі. А він покинув ниву, навіть снопів не поскладав. Укосили мало, а вжали ще менше... Те ж, що й убрали, може дощ зинапасти. А позад нього стрижуть жниварки а в них буде і вбранє, і ціло. У них радісна праця. Чоловіки там не мають клопоту з дітьми, а жінки вагітні сидять удома... За два дні вони вберуть жито. А йому доведеться з тиждень до свого ходити... Звертаючи на сільську дорогу, глянув назад, а глянувши, побачив, бо було видно все, як на долоні: у колективі не вбрані ще валишилися тільки смуги, що лампасами звисали від лісу на низ лану. — „Ні, треба до гурту. До колгоспу треяа“. Подивився на вимучене лице жінки, на замуззаних і нараз йому серце понялося глибокою скорботною ніжністю, немов би він нагадав щось дороге й радісне.

НА ВАРТІ

1

Степан Гуня, на прозвище по вуличному Недобитий, був не звичайний секретар.

Отак, як придивитися до Степана, то здається, і немає в ньому зверху нічого такого особливого — звичайнісінький собі чоловік, років під сорок. Не взяв він ані ростом, ані красою. На зріст невеликий, жовтосіре вистрадане обличчя та підстрижені вуса (для зручності, щоб у ложку не лізли). От хіба очі: вони були в нього великі, сірі, виразні і з вогником. Ну, іще — мова: говорить, як рубає, та голос гучний, густий і соковитий, аж не віриться, що в грудях цього невеличкого чоловічка та така неймовірна сила... У рішеннях своїх — непохитний. Слово Степанове — то закон. Узявся — не покине. Пообіцяв — зробіть. Брехня — у вічі скаже. За таку вдачу, як мені опісля розповідали, не любили його злодії та лихварі сільські — куркулі й підкуркульники.

Одного разу, а було це ще в тисяча дев'ятсот двадцять третьому році, ми закінчували обслідування Потіцької сільради, в якій ото секретарював Степан. Було вже пізно. У вікна заглядала плаксива осіння ніч. По латаних шибках шелестіла мжичка, і шибки плакали довгими патрьоками. Лампа горіла погано, і то я, то Степан раз-по-раз підкручували гнота.

У сусідній кімнаті, де містилася хата-читальня, комсомольці щось читали, а в канцелярії сільради коротали свій вечірній час кілька селян. Вони безбожно палили городняк. Од тютюнового диму сталася ціла димова заслона, і ми, як у тумані, намацували один одного. Я вже не раз просив їх не курити, та вони мало слухались.

— Халера, товаришу, не вчепиться...— казали дядьки ревною.— Привикайте ..

І курили, і довго кашляли від диму, просто спльовуючи харкотиння на покопану кустурами та підковами долівку.

І ось до канцел.рії ввійшла молодиця з чаплією у руці замість палиці. Вона була чимось стурбована й заплакана. Оглянула нас і підійшла до Степана. Я догадався, що це Степанова дружина.

— Іди но, Степане, додому,— промовила вона тихо.

— Я зараз,— відповів він.

— Підеш на цілий день, а додому й не навідаєшся...

У голосі її чулося стільки докору й якогось горя, що я мимоволі ще раз озирнувся на неї.

Степан одірвався від папірців і очима запитав жінку, мовляв, у чому справа.

— Коня, Степане, підкололи...— І нараз голосно заплакала.

— Знову збитки...— тихо й розгублено промовив Степан і глянув на мене сполоханим поглядом.

— Ідіть,— кажу,— завтра докінчимо...

2

Темно, так темно, що, здається, йдеш не вулицею, а бовтаєшся в якійсь липкій рідині. Стежки ослизли, вулиця розгрузла, і ноги щоразу шукають опору. Я щохвилиня ризикую впасти. У роботу пускаю свою ковінку. Десь поблизу мене йдуть люди.

Я чую виразно, як вони хлюпають по болоті... Потрапляю й собі за ними.

Насікає холодна мжичка. Б'є холодним дощем по обличчі то справа, то зліва, а то кине цілою жменею просто тобі в вічі. Це грається вітер, крутиться на всі боки, гуде в верховіттях осокорів. Чути, як хльоскає голе гілля...

Село Потоки вночі як яма. Десять годин — і майже ні одного тобі вогника у вікнах. А ніч осіння уже довга й нудна. Здається, навкруги спокійно, усі сплять, і немає чого турбуватися й полахатися, що хтось комусь зло зробить. А, отже, роблять...

Моторошне село вночі. Розворушила революція його, почистила. Напались вогнем гарячі голови. Прийшли нові права й порядки: і одні задоволено і вперто камінчик за камінчиком кладуть на радянський будинок — творять, а другі руйнують. Проте, творц.в далеко більше.

У цьому селі дев'яносто відсотків кооперованого населення. До того ж, село почало на власні кошти будувати школу, мав вдорову комсомольську та комнезамівську організації. а обслідування сільради довело, що в селі справжня радянська влада. Та, попри все це, ще йде класова боротьба, озлоблений куркуль і підкуркульник люто мстять... У очі світить, а позаочі ножа гострить... Сьогодні підкололи секретареві коняку, а там, можливо, готується ще щось інше.

Мені пригадалися слова голови сільради:

— Усе робить купка глитаїв ізза з-м'євпорядження. Доти тихо було, поки в нас мовчали про землевпорядження, а як забалакали, так і почалися застрашування. Тільки ж ми їх не боїмося. Рано чи пізно гадів виловимо, а своє зробимо. Бо щоб ми були за владу, що сами собі ради не дали б?

І я віряв у те, що й справді село собі раду дасть. Але покищо боротьба точилася. Куркулі й підкуркульники тероризу-

вали актив села, вони перешкоджали в роботі, землевпорядження відтягалося...

Перед тим мені говорили про Степана, а тепер, із випадково перехоплених розмов, я довідався, що це його не вперше отак карають.

— Міцний на віру він,—казав один.—Як на мене, то я покинув оте й секретарство, та й взагалі мовчав би...

— Недобитий не кине,—нерішуче заговорив другий.—Сільради тримається, бо там усе таки якийсь гріш перепадає, а що ж коло жінки вилежить? Хіба діри на колінах!

Обізвався третій:

— Гроші грішми, а що він любить діло, громадську справу, то це—факт. Візьміть: працює він майже з самого початку революції. Бували такі часи, що він же не одержував ані на понях табаки... Не раз ставили до стінки й чужі, і ваші. Шарпали його, а він усе таки човпе, тримається на своєму... О, коли б у нас таких побільше, то швидко б і землевпорядження пройшло б, і взагалі стало б спокійніше.

— Клятий та впертий, сучого сина, чоловік,—каже хтось.

— Недаром за це і Недобитим прозвали.

3

Другого дня виявилася вся історія із Степановою копякою. Справа була так: увечері Степанів хлопець напоїв коня й завіз до стайні, але забув двері зачинити, як це завжди робилося, а тільки на штібру заклав. Із цього скористалися. Рівно за хвилину, ще хлопець не встиг за собою хатніх дверей зачинити, як раптом почулося дике іржання коня. Вийшли, а кінь у тваринному жахові метушиться в станку. Коли втихомирили, то побачили ножову рану на стегні, недалеко пахвини. Видно, цілілося в живіт, а попало тільки в стегно. Коли ми оглядали рану,

кінь хворобливо подригував і влякано косив на нас свої карі розумні очі. А кінь був гарний, породистий.

Це нас усіх опечалило.

— І скільки я тобі не кажу, Степане, покинь ти з ними, отими куркулями, задиралися, а ти все не слухався... От тепер і радуйся, ще може кінь скалічить,—зідхала його молодиця.

Степан замоячав. Турботна ніч поклала на його обличчя нові мазки блідості, а очі, немов провалилися під лоб від безсоння.

Він нічого не сказав у відповідь жінці, тільки по—чи від влості, чи від жалю—зъжував щелепами так, що аж я почув сухий скрегіт зубів...

— От і працюю, товаришу, для громади.. Оце така дяка...— сказав Степан, коли йшли до сільради знову.

— Воно, конешно, так.. І я так думаю—не мені, так другому б не моему місці це було. Багато ще їх, гадів, залишилися. Зверху вони святі та божі, зустріне—без мила куди не слід лізе, а позаочі кудана чи ножа на тебе готує... Ну, та вірте, якби впіймав на місці злочину, не випустив би з рук—нехай би мене тоді хоч і розстріляли...

4

Увчери він говорив:

— Мене вагартувала революція. Я їй вірно служу Даю, скільки можу... Мене от Недобитим прозвали за мою непохитність, прямоту й стійкість. Багато ваздрять на мої злидні, роблять збитки, але я все таки своєї—велика сила в бідного люду, наше буде зверху.

Ми лежали поруч на широкому дерев'яному ліжку. Жінка й діти давно спали. Лампу ми погасили, і в хаті блукав нічний морок, волохатий і липкий. Я слухав Степана й дивився на вікна, звідки виділялося далеко, подзьобане блискучими зорями небо...

— Мені ще не те було,—промлівив Степан згодом.—Кінь вичуяв. Того, хто колол, зловимо обов'язательно... Мені вже кілька разів ікна били. Що посклю, а воно й поб'є... Раз стіжок підпало, газ корову вивело з хліва, зарізало у вишнику й покинуло собакам. Кілька разів писульки одержував, а сусіди часто бачать, як хтось у мовму вишнику покурює ночами... І то вже знаю, як тільки виступлю на сході або на якихось зборах та когось, значить, протягну—чекай новини...

Аж не вірилось, що в цьому миршавому чоловічкові є така сила волі, такий характер і стільки впертості. Коли балакає, забуваєш, що в нього засмоктає, бліде лице, що він малий на зріст, і тоді відчуваєш, який Степан міцний.

— Одного разу я чуть не замерз. Право. Отакі сукині сини. Вивезли голого на поле зимою й кинули,—говорив далі.

І він розповів мені приблизно таке.

За часів громадянської війни, коли на Україні було до ста чортів різних багьків, підбатьків, отаманів і взагалі різної наволочі, отоді й оце село, що найдальше від округи (а тоді повіту), в степу, перепробувало на собі ласки всіх, хто гаряче люблять „веньку Україну“. Кого-кого тільки не було в ньому: Бачили Струка, Чорного Ворона, Пугача, Маруську, Зеленого, Махна, Ангела, Чорта, Хмару, Гризла, Денікіна, Петлюру й ще інших. Звичайно, догодити всім не можна, і потрапити, що їм до вподоби, ніколи не вдавалося; бо той хоче попа, а той—попаді. Ну, й шарпали село. Особливо діставалося тій владі, що за більшовиків стояла. Набіжить—і давай чого вимагають. Кров із носа,—хоч лусни. умри, а виконай...

Степан був тоді за голову сільревкому. Жив, як горобець у стрісі. День—удома, а тільки закуряться шляхи та запухкають—уже й немає його. Виідуть—він знову порядки наводить,

Раз викачав до двох тисяч пудів хліба в багатіїв для Червоної армії, так мав же за це.

Усе переколотило—минуло. Прийшли червоні—стало безпечніше, але все таки без зброї не ходив.. Степана чатували.

Якось перед різдвом випав великий сніг і вдарили порші міцні морози. Степан прийшов із села, повечеряв і ліг на лежанді. Пройшло так із годину. І от чує він, як за хатою щось загуло. Загавкав собака. Степан припав до вікна, продмухав дірочку—не видно нікого, а гупав. Собака ж мало не трісне, аж вахлянається, так гавкає.

— Подивися, може корова від'язалась,—каже жінка. А корова стояла тоді в полівничку і часто таки од'язувалась.

Степан подумав, подумав, а далі взяв рущицю, накинув кожуа і, легенько відчинивши хатні двері, виїшов у сіни. Послухав—не чути нічого, тільки собака на току гарчить, немов гравється чимось. Відсунув засув і тільки висунув голову за одвірок, як ураз опинився в рядні. Кілька пар колін чавили його до землі, а хтось в'язав мотузком руки й ноги. Рота запхали ганчіркою. На голову накинули мішок. Коли все було готове,—кинула його на сани й погнали селом...

Дорогою радилися:

— Куди? — пятався хурщик.

— За могили... У степ ..

— А, може, в ополонку? Га?

Ні, нехай у степу, собака, замерзне ..

Тихо засміялись... І Степан по голосах пізнав своїх — Загребу Петра, Бийноса Івана, Телюжного Опанаса. З ними ще було двоє чи трое чужих... Знав, що проситись усе одно не може, але все таки спробував.

— Хлєпці, помилуйте,— промовив Степан.

— Ну, тя, лежи там, підлизо, мовчки..— І якийсь із них ударив прикладом по голові. Більше не просявся..

Саме було опівночі. Стояла глуха тиша. Поки Івали селом, було затишно, і Степан ще зогрівав себе, ворущачи пальцями, але, коли виїхали в степ, стало завівати снігом, і він зовсім почав замерзати. Не хотілося ні про що думати, одного хотілося — аби швидше кінць.

На могилі поставили в рипучому, як пісок, снігу не знявши з голови мішка. Степан устиг прогризти дорогою мішок і крізь дірку бачив чисте, холодне небо з перекинутим „Возом“ над своїм селом і синявотемний засніжений степ. Обіч стояли сани, запряжені в добрі „хазайські коні“, а напроти — вони вп'ятьох... Виразно ще побачив, як підвелось п'ять карабінок на нього. Степан заплющив очі. На постріл степ сухо відгукнувся луною. Щось ужалило в ногу, і він упав. Бандити не поцікавилися навіть, чи мертвий він, — сіли на сани й поїхали. Вони знали, що хоч і не забили, то все одно замерзне, а сліди сніг замете.

Коли рип саних затих, Степан почав пробувати розв'язатися. Ще в дорозі він чув, що мотуззя ослабло. Після кількох зусиль руки випростав. Розв'язав і ноги. Попробував стэти, але нараз вів таку м'явисть у всьому тілі, що знесилено впав у сніг і немов упіриув у безодню.

Тим часом жінка, не дочекавшись Степана, наробила лементу на цілій куток. Зібрала сусід і пішла по св жому ще сліду. Найшли Степана ва півверстви від могили ледве живого, уже привіяного снігом з одного боку.

— Від такої прогулянки мені на руках позлавили нігті з пальців, а на ногах зовсім одпало чотири пальці...— вакничив Степан.

— Ну, а як же з бандитами?— запитав я.

— Урятувався сам Загреба. Випросився, чи втік, хто його знав. Тепер удома хазяїнує.

— Та й покався він дуже...— промовила раптом з печі Степанова жінка.

Степан нічого не відповів.

5

У сільраді на нас чекала новина: нам сказали, що Загребу Пегра ще зранку повезли до лікарні, бо кінь побив.

— Чи не твій кінь почастивав його, Степане, га? — запитав, хитро прищуливши око, голова сільради.

Степан посміхнувся.

— А тож хто? Певно, що він. Це за залишки, що найшов я, так дякує.

Нас оточили люди. Висловлювали різні передбачення та здогади. Мене цікавило, який то Загреба, і я запитав у Степана.

— То бандит колишній, отой, що розстрілював мене,— відповів він.

— Шкода, товаришу, що його власть совєцька помилювала тоді. Від нього одно тільки лихо нам,— звертаючись до мене, сказав якийсь бородатий дядюшка.

А в гурту хтось додав:

— Скільки вовка не годуй, він усе в ліс дивиться.

А 530865

СПІЛКА
РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

ВИДАВНИЦТВО

„РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА“

Харків, Клочківська вул., 14

ОГОЛОШУЄ ПЕРЕДПЛАТУ

НА

БІБЛІОТЕКУ

РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

З КРАЩИХ ТВОРІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

ВИХОДИТЬ З 1-Х ЦЬОГО РОКУ
КНИЖКАМИ ПО 32 СТОР.
5 КНИЖОК ЩОМІСЯЦЯ

ПЕРЕДПЛАТА

на рік 12 крб.

на 1/2 року 6 крб.

до кінця 1933 року 4 крб.

Окрема книжка 20 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ НАДСИЛАТИ ДО ВИДАВНИЦТВА АБО
ЗДАВАТИ ФІЛІЯМ СОЮЗДРУКУ ТА ЛІТОГОНІШАМ

ОКРЕМІ КНИЖКИ ВИМАГАЙТЕ ПО КІОСКАХ СОЮЗ-
ДРУКУ ТА КНИГАРНЯХ УКРКНИГОЦЕНТРУ ТА
БУКОНКНИГИ.